

TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN MERKEZİLEŞMESİ CENTRALIZATION OF BANKING SECTOR IN TURKEY

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt AKAR*
Arş. Gör. Serkan ÇİÇEK**

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde Bankacılık sektöründe 2001 Şubat Krizi sonrasında merkezileşme eğiliminin ortaya çıktığını göstermeye çalışmaktadır. Bu sonuca ulaşmak için çalışmamızda Türkiye Bankalar Birliği'nden (TBB) elde edilen bankacılık sektörüne ait veriler derlenmiş, sektördeki merkezileşme eğilimini incelemeye imkan verecek oranlar hesaplanmış, tablolar-grafikler oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Makalede Türkiye'de bankacılık sektöründe merkezileşme eğiliminin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Merkezileşme, Yoğunlaşma, Birleşme, Devralma

CENTRALIZATION OF BANKING SECTOR IN TURKEY

ABSTRACT

This study is try to show the centralization of banking sector in Turkey after 2001 crises. To reach this result in our study, data collected from The Bank Association of Turkey (TBB) are organized by using tables and graphs. Some ratios are calculated to

---

* Balıkesir Üniversitesi, İşletme Bölümü, cuneyt@balikesir.edu.tr

** Maltepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, serkancicek@maltepe.edu.tr

investigate centralization tendency of banking sector. As a result, it is reached in this study that the Turkish banking sector shows centralization tendency.

Key Words: Banking Sector, Centralization, Concentration, Merger, Acquisition

1. Giriş

Türkiye ekonomisinde son yıllarda yaşanan önemli gelişmelerden biri de yabancı bankaların Türkiye'deki bankaları satın almaya veya bu bankalarla ortaklık yapmaya yönelik yoğun talepleridir. Aslında bu gelişme son zamanlarda yoğun bir şekilde tartışılmasına rağmen piyasa ekonomisinin geçmişten beri süregelen özelliğinin bir sonucudur. Günümüzde dünya ekonomisi incelendiğinde birçok sektörde küresel ölçekte piyasalara hâkim olan firma sayısının giderek azaldığını görmek mümkündür. Otomobil sektöründe, dünya petrol üretiminde, ilaç sanayiinde ve elektronik sektöründe yaşanan birleşme-devralmalar¹ bu sektörlerde üretimin az sayıda firmanın hâkimiyetine geçtiğini ve giderek dünya ölçeğinde merkezileşen bir üretim yapısının ortaya çıktığını göstermektedir². Uluslararası ölçekte ortaya çıkan bu merkezileşmenin temellerinin ulusal ölçekte de şekillendiğini görmek mümkündür.

Bu çalışmada Türkiye'de bankacılık sektöründe 1988–2006 yılları arasında yaşanan gelişmeler ve sektörde yaşanan merkezileşme eğilimi çeşitli verilerle incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında yaşanan liberalleşme süreci ve 1989 yılında finansal liberalizasyonun gerçekleşmesini sağlayan 32 Sayılı Karar'ın yürürlüğe girmesinden sonra mali sistemin karşılaştığı krizler, sermayenin yoğunlaşması, kâr oranlarının düşmesi ve sermayenin merkezileşmesi kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın iç düzeni üç aşamalı olarak ele alınmıştır. Bölüm 2'de sermayenin yoğunlaşması, değersizleşmesi ve merkezileşmesi kavramları teorik çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır. Bölüm 3'te Türkiye ekonomisinde bankacılık sektörünün 1988–2006 yıllarına ait veriler, tablolar ve grafikler oluşturulmuş ve bu verilerin teorik çerçeve ile tutarlılığı ele alınmıştır. Bölüm 4'te ise elde edilen sonuçlar tartışılmıştır.

2. Merkezileşme Eğilimi

Piyasa sisteminin en temel yapısal özelliklerinden biri merkezileşme (tekelleşme) eğiliminin var olmasıdır³. Bu eğilim kapitalist üretim sürecinin kendi iç dinamiği içerisinde sermaye birikim süreci ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle konunun sermayenin yoğunlaşması, değersizleşmesi ve merkezileşmesi kavramları üzerinden açıklanması uygun görülmektedir.

---

¹ Gül Sevhan Demir, "Sermayenin Yoğunlaşma / Merkezileşmesi: Firma Birleşmeleri", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 18. Yıl, Sayı:206, Mayıs 2003, s. 60

² Kurtar Tanyılmaz, "Dünyada ve Türkiye'de Elektronik Sektörü", **Birleşik Metal-İş Yayınları**, No: 13, 2002, s. 18

³ Sonay Bayramoğlu, "Özelleştirme Döneminde Tekelleşme Eğilimi: Rekabet Kurulu Kararlarına Dayalı Bir Çözümleme", **Ankara Üniversitesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri**, No: 61, 2003, s. 2

2.1. Sermayenin Yoğunlaşması

Sermaye birikimi, üretim süreci sonunda ortaya çıkan ve sürekli olarak genişleyen bir süreçtir⁴. Sermaye birikimi üzerinde birçok tanımlama yapılmaktadır. Ancak genel tanım olarak sermaye birikimi, üretim sürecine dâhil olan birimin belirli bir dönemdeki mal ve hizmet üretme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır⁵. Üreticinin üretime koyduğu sermaye (para), üretim sürecinde mal veya hizmet biçimine dönüşmekte (meta), bu mal veya hizmetler piyasada üretim maliyetinden daha yüksek bir fiyata satılarak üreticinin yeni sermayesini (para) oluşturmaktadır. Bu yeni sermaye üretimden önce mevcut olan ve üretim sürecinin başlamasını sağlayan sermayeden daha yüksek bir tutar ihtiva etmektedir. Aradaki fark üreticinin üretim işleminden elde ettiği artı değeri / katma değeri ifade etmektedir. Üretim öncesi ve sonrası sermaye değerlerinin birbirinden farklı olması, üretim sürecinde sermaye birikiminin varlığını işaret etmektedir. Para-meta-para sürecinin geçirdiği bu evre ile üretim öncesindeki ve sonrasındaki para değerleri genişleyen bir süreç izlemektedir. En son elde edilen sermayenin tekrar üretim sürecine dâhil edilmesi bir öncekine göre daha büyük bir sermayenin üretken alanda değerlendirildiğini gösterir. Dolayısıyla ortaya çıkan çıktıdan elde edilecek gelir, yeni sermaye (başlangıç sermayesi + artı/katma değer), sermaye birikim sürecinin sorunsuz işlediği dönemlerde sürekli olarak daha da büyük olmaktadır.

Kapitalist üretim süreci sürekli genişleyen bir süreçtir. “Genişleyen” kavramı üretimin piyasa ekonomisindeki sürekliliğini ve birikimini ifade etmekte, sermayenin her üretime katılımı sonucunda bir öncekine göre daha fazla büyüdüğünü ve sermaye birikiminin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle üretim süreci sonunda elde edilen sermayenin üretim öncesi sermayeden daha fazla olması firmanın ve doğal olarak sektörün giderek büyüdüğünün bir göstergesidir. Bu durum sermayenin yoğunlaşması olarak tanımlanmaktadır. Yoğunlaşma, üretim sürecine katılan sermayenin büyüklüğünün ve artı değerini sürekli sermayeye dönüştürülmesi yoluyla artması şeklinde ifade edilir⁶. Sermaye yoğunlaşması, üretim sürecinde yaratılan değerlerin artan ölçüde bireysel mülkiyete geçmesini ifade etmektedir⁷. Diğer bir ifadeyle endüstri içinde firmaların elde ettikleri gelirlerin giderek arttığının, sektörün içerdiği sermaye birikiminin arttığının – sektörün yoğunlaştığının- göstergesidir.

Sermayenin yoğunlaşması firmanın elde ettiği artı değerini yeniden üretim sürecine dâhil edilmesi ve kapitalist üreticinin sermayesinin genişlemesi şeklinde gerçekleşirken diğer yandan da sektörde ortaya çıkan kâr durumuyla ilintili olarak piyasaya yeni firmaların katılımını desteklemektedir. Daha önceleri farklı alanlarda faaliyet gösteren sermayelerin bu sektöre dâhil olması yoğunlaşmanın sektörel boyutunu ifade etmektedir. Bu durum piyasada bir sonraki aşama olan rekabetin yoğunlaşmasını ve buna bağlı olarak kâr

⁴ Fuat Ercan, “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik”, **1995-96, Petrol-İş Yılı**, İstanbul, 1997, s. 17

⁵ Şeref Saygılı, Hasan Yurtoğlu, Cengiz Cihan, “*Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000*”, **DPT Yayınları**, Yayın No: 2665, 2002, s. 5

⁶ Alıntılıyan, Demir (2003), s. 62 (Marks (1894). Kapital, Çev: Alaattin Bilgi, Ankara, 1997)

⁷ Ercan, **Tarihsel...agk**, s. 17

oranlarının azalmasını veya zararın ortaya çıkmasını ve mevcut sermayenin değersizleşmesini ortaya çıkarmaktadır.

2.2. Rekabet ve Sermayenin Değersizleşmesi

Sermaye birikiminin süreklilik arz etmesi, kapitalistin daha fazla sermayeyi üretim sürecine dâhil etmesine neden olmaktadır. Aynı durumun sektördeki diğer kapitalistler tarafından da gerçekleştirilmesiyle sektörde daha fazla sermaye üretim sürecine sokulmuş olmaktadır. Diğer taraftan piyasadaki kâr oranlarının yapısı ve genişlemenin ölçüsüne bağlı olarak yeni firmaların da piyasaya oyuncu olarak katılımı, sektörde yaşanan yoğunlaşma eğiliminin artarak devam etmesini sağlamaktadır. Bu durumda piyasada üretim miktarı artmakta, üretici piyasadaki diğer üreticilerle karşı karşıya gelmekte, serbest piyasa sisteminin temelini oluşturan rekabet durumu daha derin bir ölçekte ortaya çıkmaktadır⁸. Burada sermayelerin eşit koşullarda rekabeti yerine eşitsizler arası rekabet durumu söz konusudur. Sermaye yapılarının, firma ölçeklerinin, birbirlerinden farklı oluşu sermayeler arası rekabetin gelişimi ve sonuçlarının farklılık arz etmesine neden olmaktadır.

Sermaye birikiminin üretimde kullanılan araçlar biçimine dönüşmesi emeğin verimliliğini etkilemekte bu da üretim maliyetleri üzerinde eşitsiz güç ilişkisinde pozitif güce sahip olan firma açısından olumlu bir etki yaratmaktadır. Firmanın üretim araçlarına daha fazla yatırım yapması firma açısından bir maliyet unsuru olmasına karşın, ölçek ekonomisinden faydalanarak diğer kapitalistler karşısında maliyet avantajı elde edebilmesini ve uzun dönemde rekabet açısından görece daha güçlü bir konuma gelebilmesini sağlamaktadır. Maliyet avantajını doğuran unsur, aynı birim malı üretmek için gerekli olan zamanın kısalması veya aynı birim zamanda üretilen mal miktarının artırılabilmesidir. Üretim sürecinde ortaya çıkan bu farklılaşmanın artan rekabet koşullarına bağlı olarak fiyatlara yansımaları sektörde bazı üreticilerin rekabet açısından zorlanmasına, kâr oranlarında bir düşüşün ortaya çıkmasına, bu düşüşü engellemek için daha fazla risk üstlenilmesine ve bunun sonucunda bazı firmaların zarar etmesine neden olmaktadır. Kâr oranlarındaki azalış veya zarar durumu bir dönem sonra rekabet kuralı gereği bazı firmaların piyasadan elenmesine neden olmaktadır. İfade edilen bu süreçte firmalar ayakta kalabilmek için daha fazla risk üstlenmekte ancak sonuçta piyasadaki oyuncu sayısı azalmaktadır ki bu durum kriz (sektörel veya genel kriz) olarak nitelendirilmektedir.

Kriz dönemlerinde üreticilerin sahip oldukları sermayelerin piyasa değeri, sermayenin kendi içinde barındırdığı değer altına düşmekte, sermaye değersizleşmektedir. Bu süreçte firmanın üretimini sürdürebilmesini sağlayacak sermayeyi bulamayan üretici ya piyasadan çekilmek ya da piyasadaki başka bir firma ile birleşmek zorunda kalmaktadır. Sermayenin bu şekilde değersizleşmesi sonucu ortaya çıkan birleşme-devralma faaliyetleri sermayenin merkezileşmesi eğilimini ifade etmektedir.

2.3. Sermayenin Merkezileşmesi

Kâr oranı azalan veya zarar eden üreticilerin piyasadan elenmesi durumunda firmanın sahip olduğu fiziksel sermaye yok olmamaktadır. Firmanın elindeki mevcut sermaye birikimi sektörde geri kalan firmalar arasında rekabet koşullarına ve yasal

---

⁸ Ercan, *Tarihsel...agk*, s. 17-18

---

düzenlemelere göre paylaşılmakta, bu noktada merkezileşme eğilimi hız kazanmış olmaktadır. Burada üreticiler arasındaki ilişki biçiminde eşitsiz bir bölüşüm mekanizması devreye girmektedir. Bu mekanizmada ya piyasada sermaye bakımından güçlü olan bir üretici kâr oranı düşen veya zarar eden firmanın mevcut sermayesini satın almakta veya bu firmayı küçük ortak olarak bünyesine katmakta ya da piyasadaki gücü zayıflayan iki firma güç birliğine gitmektedir. Bu açıklamalarla ilişkili olarak merkezileşme eğilimi iki türlü olmaktadır⁹.

- **Birleşme:** İki ya da daha fazla işletmenin varlıklarını ve yükümlülüklerini birleştirerek tek bir işletme halinde faaliyetlerini sürdürmeleridir. Birleşmede bir işletmenin tüzel kişiliği devam ederken, diğer işletmenin tüzel kişiliği sona erdirilebilir; ya da her iki işletmenin de tüzel kişiliği sona erdirilerek yeni bir tüzel kişilikte faaliyet gösterilebilir.

- **Devralma:** Firmanın başka bir firma tarafından nakit ya da hisse senedi karşılığında satın alınması şeklinde ortaya çıkan yapıdır.

Sermayenin az sayıdaki firmanın elinde toplanması kapitalist ekonomide ortaya çıkan krizlerin bir sonucudur. Her kriz süreci sermaye birikiminde farklılaşmaların ortaya çıkmasına, sermaye birikim sürecinin biçim değiştirmesine ve ortaya çıkan yeni biçimin ve farklılıkların yeni çıkarılacak yasalarla düzenlenmesine veya eski yasaların daha da kapsamlılaşmasına neden olmaktadır. Bu sayede üretim sürecindeki ilişkiler yeniden tanımlanmakta, geleceğe dönük sermaye birikiminin yeni temelleri atılarak ortaya çıkabilecek krizler engellenmek istenmektedir. Çalışmamız açısından önemli bir eksiklik kriz sonrasında ortaya çıkan yeni yasal çerçevenin incelenmesi olacaktır. Ancak bu konu başlı başına ayrı bir çalışma alanını oluşturacağı için bu konuya fazla değinilmemiştir.

---

⁹ Nurhan Aydın, Birleşme ve Satın Almalarda İşletme Değerlemesi, **Şirket Birleşmeleri**, (Ed. Haluk Sümer, Helmut Pernsteiner), İstanbul: Alfa Kitabevi, 2004, s. 194

Freehandde tablo geliyor.

---

3. Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmeler (1988–2006)¹⁰

Türkiye ekonomisi 1980 yılından itibaren liberalleşme sürecine dâhil olmuş, bu tarihten itibaren ihracata yönelik sanayileşmeye yönelmiş ve çıkarılan yasalarla bu politikalar desteklenmiştir. Ekonominin dış piyasalara açılmasının ardından 1989 yılında çıkarılan 32 Sayılı Karar ile finansal entegrasyon¹¹ (serbestleşme) gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de finansal serbestleşme ile birlikte mali ve finansal sistemdeki kırılğanlıklarda artış yaşanmaya başlamış ve bu kırılğanlıklar kriz şeklinde kendini göstermiştir¹².

Kapitalist birikim sürecinin her zaman kaçınılmaz olarak kriz doğurduğu¹³ görüşünün teorik çerçevesi Bölüm 2’de ayrıntılı bir şekilde ifade edilmişti. Bölüm 3’te ise Türkiye ekonomisinde bankacılık sektöründe ortaya çıkan krizlerin bir sonucu olan merkezileşme eğilimi çeşitli verilerle açıklanmaya çalışılacaktır. Konu üç alt başlık altında incelenebilir.

3.1. Bankacılık Sektörünün Yoğunlaşması

Bankacılık sektöründe yaşanan yoğunlaşma unsurunun göstergesi olarak birçok kriter kullanılabilir. Çalışmamızda hem literatürde yer alan kriterler ele alınacak hem de yeni göstergelerle durum açıklanmaya çalışılacaktır.

Bankacılık sektöründe kriz öncesinde yaşanan yoğunlaşma eğilimi dört veriye bakılarak görülebilir. Bunlar; kriz öncesinde sektörün toplam aktiflerinin seyri, toplam aktiflerin GSYİH’ye oranı, mevduatların GSYİH’ye oranı, kredilerin GSYİH’ye oranı ve kriz öncesinde sektördeki toplam banka sayısının seyridir.

Bankacılık sektöründe mevcut olan toplam aktif değerinin Tablo 1’deki seyrine bakıldığında 1988–2006 yılları arasında bu rakamın çok hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Aynı durum Grafik 1’de yer almaktadır. Bu durum bankacılık sektörünün yoğun bir gelişim sürecine girdiğini, sektörün büyüdüğünü ve sektörde sermaye birikimi meydana geldiğini göstermektedir. Başka bir deyişle sektörde yoğunlaşma durumu ortaya çıkmaktadır.

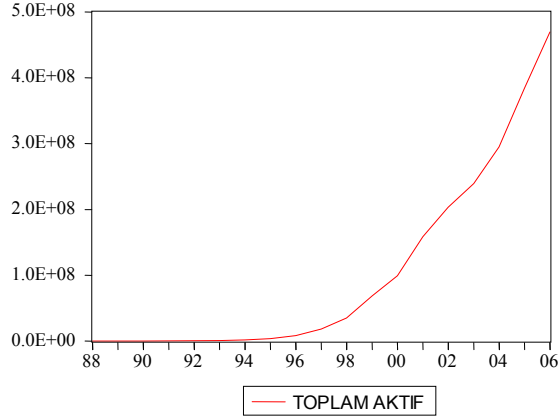
¹⁰ Çalışmada sadece mevduat bankaları dikkate alınmıştır. Katılım Bankaları ile Kalkınma ve Yatırım Bankaları çalışma kapsamına alınmamıştır.

¹¹ Hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık, finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamasına finansal entegrasyon/serbestleşme denir (Erinç Yeldan, **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1579, 2004, s. 191).

¹² Yeldan, **Türkiye...agk**, s. 189–207

¹³ M. Kemal Aydın, Kapitalizm ve Kriz, **Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (6), 2003/2, s. 7

Grafik 1: Türkiye’de Mevduat Bankalarının Toplam Aktifleri (1988–2006)

Bankacılık sektörünün toplam aktiflerinde bir artış yaşanırken aynı dönemde ülkenin uzun dönemli milli gelirinin de artış trendinde olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu nedenle finansal derinliği sadece toplam aktifler dolayımında ele almak yerine milli gelirin seyri ile karşılaştırmak gerekmektedir. Buna ek olarak sektördeki toplam mevduatların milli gelire oranı da finansal derinleşmenin / sektörel yoğunlaşmanın göstergesi olarak ele alınmaktadır¹⁴.

Grafik 2 ve Grafik 3’de sektördeki finansal derinliği / yoğunlaşmayı ölçen değerler ifade edilmiştir. Derinleşme oranları¹⁵ denklem (1) ve (2)’ de gösterilmiştir.

$$DO_1 = \frac{\text{Toplam Aktif}}{\text{GSYİH}} \quad (1)$$

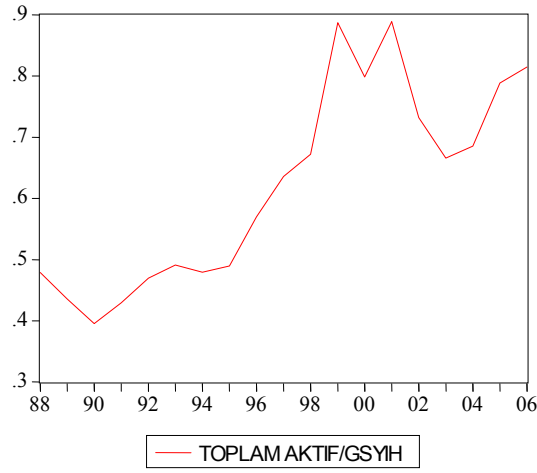
$$DO_2 = \frac{\text{Toplam Mevduat}}{\text{GSYİH}} \quad (2)$$

¹⁴ BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu**, Sayı 4, Aralık, 2006, s. 34

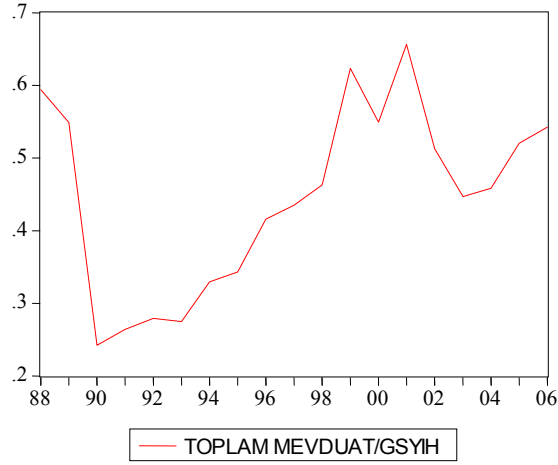
¹⁵ Derinleşme Oranı sektördeki yoğunlaşmayı ifade etmektedir. Burada kastedilen yoğunlaşma bankacılık sektörünün toplam ölçekteki gelişimini ifade etmektedir. Yani sermaye birikimindeki artış şeklinde de ifade edilebilir. Daha ileride ele alacağımız ve literatürde yaygın bir şekilde kullanılan Yoğunlaşma Oranı kavramı ise bizim çalışmamız açısından sektördeki merkezleşme eğiliminin ölçüsü olarak ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle sektördeki ilk 5 bankanın toplam sektör içerisindeki payını ifade etmektedir.

Grafik 2: Toplam Aktifler / GSYİH (1988–2006)

Grafik 3: Toplam Mevduat / GSYİH (1988–2006)

Toplam aktiflerin gayri safi yurt içi hâsılaya oranına bakıldığında 2001 Şubat krizi öncesinde dönemsel düşüşler göstermekle beraber genel itibarıyla sürekli artan bir seyir izlediği görülmektedir. Bu bize mevduat bankalarının sermaye birikimi seyrinin sürekli pozitif eğilimde olduğunu göstermektedir.

Toplam mevduatın gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı incelendiğinde finansal serbestleşmenin yaşandığı 1989 yılının hemen ertesinde bankacılık sektörünün mevduat bazında gelişme gösterdiği, ancak kriz sonrasında gerileme eğilimine girdiği görülmektedir.

Krizin hemen ardından oranın tekrar artış trendine yönelmesi, sektörün, geçirdiği yapısal değişim sonrasında toparlandığını ve yoğunlaşmanın kaldığı yerden devam ettiğini göstermektedir.

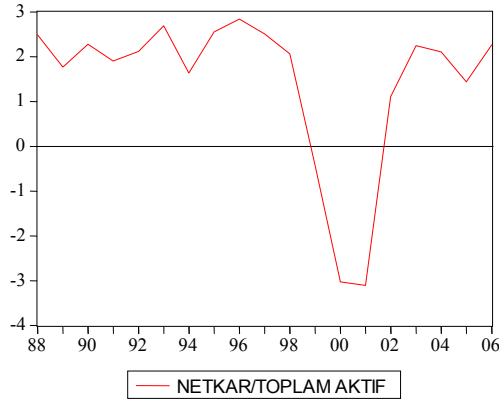
3.2. Bankacılık Sektöründe Kâr Oranlarının Azalması ve Sermayenin Değersizleşmesi

Bankacılık sektörü, yaşadığı yüksek düzeydeki yoğunlaşma sonucunda piyasada çekicilik kazanmıştır. Net kâr oranlarının 1988–1998 arasında yüksek düzeyde seyretmesi bu sektörü yatırımcılar açısından çekici kılmış, bu dönemde hem sektördeki banka sayısında artış yaşanmış hem de mevcut bankalar da dâhil olmak üzere tüm bankaların net kâr / toplam aktif değerleri %2.25 civarında seyretmiştir. Piyasada bu denli yüksek kâr düzeyi oluşması bir yandan sektörde sermaye birikimini hızlandırmış diğer yandan da sektöre yeni firmaların girmesini motive ederek kâr marjının azalmasına neden olmuştur. Kâr Oranı (KO) denklem (3)'de gösterilmiştir.

$$KO = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Aktif}} \quad (3)$$

Grafik 4'de görüldüğü gibi 2001 Şubat Krizi öncesinde net kârın toplam aktiflere oranı %2.5 düzeyinde seyretmiş, 1998 yılından itibaren ise azalmaya başlamış, 2000 ve 2001 yıllarında ise negatif değer olarak zarar ortaya çıkmıştır. Bu durum sektörde kriz yaşandığının bir göstergesidir. Sektörde ortaya çıkan kriz sektörün yapısında bir değişiklik ortaya çıkacağını yansıtmaktadır.

Grafik 4: Kâr Oranı = Net Kâr / Toplam Aktifler(%)

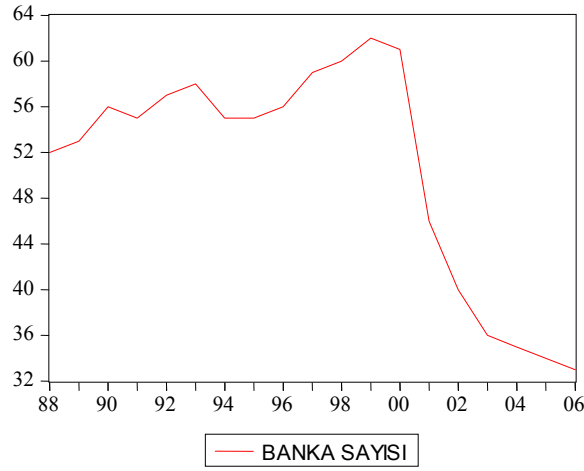

3.3. Bankacılık Sektöründe Banka Birleşmeleri ve Devralmaları (Merkezileşme)

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu'nun Finansal Raporlarında da belirtildiği gibi 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan finansal krizler bankacılık sektörünü doğrudan ve önemli bir biçimde etkilemiştir¹⁶. Kriz tüm sektörleri yakın bir biçimde etkilemesine karşın en çok etkilenen sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. Tablo 1'e bakıldığında kriz öncesinde 2000 yılında Türkiye'de mevcut olan mevduat bankası sayısı 61 iken bu rakam 2006 yılı itibarıyla 33'e düşmüştür. Bu durum sektörde merkezileşme eğiliminin olduğunu ifade etmektedir.

Grafik 5 incelendiğinde Türkiye'deki toplam mevduat bankası sayısının 2000 yılına kadar artış trendinde olduğu görülmektedir. Kasım 2000'de yaşanan likidite krizi¹⁷ sonrasında Türkiye'de keskin bir şekilde banka sayısında düşüş gözlemlenmiştir. Nitekim Aralık 2006 sonu itibarıyla mevduat bankası sayısı 33'e gerilemiştir.

Grafik 5: Türkiye'deki Toplam Mevduat Bankası Sayısı (1988–2006)

Ülkedeki banka sayısının azalmasını sadece iflaslar ile açıklamak mümkün olmamaktadır. Sektördeki merkezileşme eğilimi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesine alınan bankalar çerçevesinde daha net görülebilmektedir. Bankacılık sektöründe ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle TMSF yasal mevzuata uygun olarak sadece 2001

¹⁶ BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu**, BDDK Raporları, 8 Kasım 2001, s. ii

¹⁷ Yeldan, **Türkiye...agk**, s. 221

yılında toplam 8 bankayı fona almıştır¹⁸. TMSF'ye devrolan bankaların durumları Tablo 2'de görülebilir.

Tablo 2: TMSF Bünyesine Alınan, Birleştirilen, Satılan veya Tasfiye Edilen Bankalar

TMSF'ye Devredilen Bankalar	Birleştirilen Bankalar	Satışı Gerçekleştirilen Bankalar	Tasfiye Sürecindeki Bankalar	Fon Bünyesinde Bulunan Bankalar
Türkbank	Sümerbank	Bank Ekspres	Türkbank	Birleşik. Fon Bankası
Bank Ekspres	Egebank	Sümerbank	Kıbrıs Kr. B.	
Interbank	Yurtbank	Demirbank	İmar Bankası	
Egebank	Yaşarbank	Sitebank		
Yurtbank	Bank Kapital	Tarişbank		
Sümerbank	Ulusalbank			
Esbank	Bayındırbank			
Yaşarbank	Etibank			
Etibank	Interbank			
Bank Kapital	Esbank			
Demirbank	EGS Bank			
Ulusalbank	Toprakbank			
İktisat Bankası	İktisat Bankası			
Sitebank	Kentbank			
Tarişbank				
Bayındırbank				
Kentbank				
EGS Bank				
Toprakbank				
Pamukbank				
Kıbrıs Krd. B.				
İmar Bankası				

Kaynak: TMSF: <http://www.tmsf.org.tr/Content.aspx?tabid=137&lang=tr>

Tablo 2'den de izlenebileceği gibi bankacılık sektöründe kriz öncesinde ve sonrasında fona alınan bankaların bir kısmı fon bünyesinde birleştirilmiş, bir kısmı birleştirme sonrasında satılmış, bir kısmı tasfiye edilmiş veya halen edilme işlemleri

¹⁸ BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, BDDK Başkanı Engin Akçakoca'nın Sunumu, 2002a, s. 5

sürdürülmekte, bir kısmı da halen fon bünyesinde faaliyet hacmi küçültülerek faaliyetine devam etmektedir.

TMSF, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri dönemlerinde toplam 11 bankaya el koymuştur (1 Şubat 2002 itibariyle). El koyulan bankalar fon bünyesinde birleştirilerek merkezileşme eğilimini yansıtacak bir şekilde satılmıştır. 3 bankanın ise lisansı iptal edilerek sektörden çekilmeleri sağlanmıştır¹⁹. İfade edilen değişiklikler Tablo 3'ten de izlenebilmektedir.

Tablo 3: TMSF Bankalarında Kriz Sonrasında Yeniden Yapılanma Süreci (1997–2002)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	Toplam
Devralınan Banka Sayısı	1	1	6	3	8	-	19
Birleştirilen Banka Sayısı (1)	-	-	-	-	7	1	8
Satılan Banka Sayısı (2)	-	-	-	-	3	1	4
Lisansı İptal Edilen Banka Sayısı (3)	-	-	-	-	3	-	3
Hukuki Süreçte Olan Banka Sayısı	-	-	-	-	2	-	2
Fon Bünyesindeki Banka Sayısı	1	2	8	11	4	2	

Kaynak: BDDK; 2002b. (*) 1 Şubat 2002 itibariyle; (1) Sümerbank çatısı altında 5, Etibank çatısı altında 2, Bayındırbank çatısı altında 1 banka birleştirilmiştir; (2) Sümerbank, Bank Express, Demirbank ve Sitebank; (3) İktisat Bankası, Etibank, Kentbank; http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Diger_Raporlar/1519FC87CBCF.pdf - s. 10

Merkezileşme eğilimi sadece TMSF bünyesinde gerçekleşmemekte, piyasa yapısı içerisinde gönüllü bir şekilde bankalar arasında da birleşme ve devralmalar gerçekleşmektedir. Tablo 4'de görüldüğü gibi Türkiye'deki özel ve kamu mevduat bankaları arasında da birleşme ve devralmalar gerçekleşmiş, buna paralel olarak piyasadaki mevcut banka sayısı azalmıştır.

¹⁹ BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu**, 6 Şubat 2002b, s. 10

Tablo 4: TMSF Dışında Birleşen veya Devralınan Bankalar²⁰

Banka Adı	Birleşme veya Devralma Yılı	Birleştirilen veya Devralınan Banka
Tekfenbank AŞ	2001	18 Ekim 2001’de Tekfen Yatırım ve Finansman Bankası AŞ Bank Ekspres AŞ’ye devredilmiş, iki banka birleştirilmiştir. 26 Ekim 2001’de bankanın adı Tekfenbank AŞ olarak değiştirilmiştir.
TC Ziraat Bankası AŞ	2001	6 Temmuz 2001’de Türkiye Emlak Bankası AŞ TC Ziraat Bankası AŞ’ye devredilmiştir (96 şubesi ise Halkbank’a devredilmiştir).
Türkiye Garanti Bankası AŞ	2001	11 Aralık 2001 tarihinde Osmanlı Bankası AŞ’yi bünyesine almıştır.
Türkiye Halk Bankası AŞ	2001	12 Kasım 2001’de Türkiye Emlak Bankası’nın 96 şubesini, 31 Temmuz 2004’te de Pamukbank AŞ’yi devralmıştır.
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası AŞ	2002	27 Mart 2002’de Sınai Yatırım Bankası AŞ’yi devralmıştır.
Yapı Kredi Bankası AŞ	2006	30 Mayıs 2006’da Koçbank AŞ, Yapı ve Kredi Bankası AŞ’ye devredilmiştir.

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği’nden (TBB) alınan “Faaliyet Gösteren Bankalar” adlı tablodan derlenmiştir.

Konumuz açısından merkezileşmenin bir ölçüsü sayılabilecek unsur olan yoğunlaşma dereceleri incelenecektir. Yoğunlaşma derecesi belli sektördeki birkaç şirketin ilgili sektördeki toplam pazar payını ifade etmektedir²¹. Bu payın aldığı değere göre çeşitli

²⁰ Yabancı bankalara yapılan satışlar ile yabancı veya yerli kurumlarla yapılan ortaklık anlaşmaları dikkate alınmamıştır. Sadece bir bankanın ortadan kalkması durumuna neden olan birleşme ve devralmalar dikkate alınmıştır.

²¹ Sonay Bayramoğlu, Özelleştirme Döneminde Tekelleşme Eğilimi: Rekabet Kurulu Kararlarına Dayalı Bir Çözümleme, **Ankara Üniversitesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri**, No: 61, 2003, s. 5

yoğunlaşma dereceleri tespit edilmekte ve sektördeki merkezileşme eğilimi ile ilgili fikir elde edilebilmektedir.

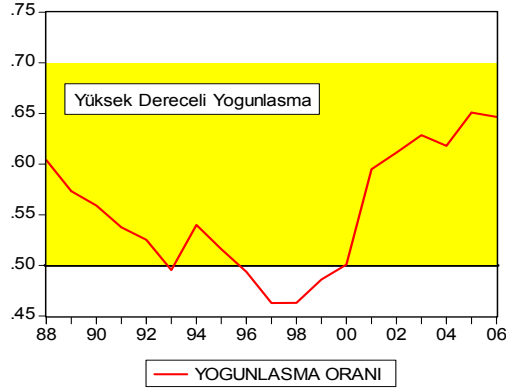
Buna göre yoğunlaşma oranları²²;

- %30 ve altında ise Düşük dereceli yoğunlaşma
- %31–50 arasında ise Orta dereceli yoğunlaşma
- %51–70 arasında ise Yüksek dereceli yoğunlaşma
- %71'in üzerinde ise Çok yüksek dereceli yoğunlaşma olarak ifade edilmektedir²³

Bankacılık sektörü için yoğunlaşma oranı hesaplanırken literatürde genellikle en büyük aktife sahip olan 5 bankanın, sektörün toplam aktiflerine oranı dikkate alınmaktadır. Buna göre Yoğunlaşma Oranı (YO);

$$YO = \frac{\text{En Büyük 5 Banka Aktif Toplamı}}{\text{Toplam Aktif}} \quad (4)$$

Grafik 6: Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma Oranları (1988–2006)

Sektördeki en büyük 5 bankanın aktiflerinin toplam aktifler içindeki oranını gösteren yoğunlaşma oranı incelendiğinde özellikle 2001 krizinden itibaren belirgin bir artış gözlenmiş; bu oran 2006 itibarıyla %65'ler düzeyine çıkmıştır. Bu sonuç sektördeki

²² Yoğunlaşma Oranları ile ilgili makalede ifade edilen değer aralıkları, Türkiye İstatistik Kurumu'nun İmalat Sanayi için belirlemiş olduğu Yoğunlaşma Oranları değerleridir. Bankacılık sektörü için böyle bir aralık tespit edilmemiştir. Ancak bu değerlerin tüm sektörler için geçerli olabileceği düşünüldüğünden aynı değerler makalemizde de kullanılmıştır.

²³ Bayramoğlu, **Özelleştirme...agk**, s. 5-6

toplam aktiflerin %65'inin en büyük 5 bankanın aktiflerinden oluştuğunu göstermektedir. Hatta en büyük 6.ve 7. bankanın aktiflerini de değerlendirmeye aldığımızda bu oranın %80'lerin üzerine çıktığı görülmektedir²⁴. Sonuç olarak sektörde faaliyet gösteren 30 civarı banka olmakla beraber yoğunlaşmanın ilk 5 veya 6 bankada olduğunu söylemek mümkündür.

4. Sonuç

Türkiye'de mevduat bankalarının 1998–2006 dönemindeki seyri incelendiğinde sektörde hem kriz öncesinde hem de sonrasında bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Piyasanın toplam aktiflerinin reel bazda bu denli yükselmesi ve aynı dönemde mevduat bankaları sayısında artış yaşanması artan rekabetin göstergesi olmuştur.

Sektördeki rekabet artışı kâr oranlarına yansımış ve bankacılık sektörü 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin hemen öncesinde iki banka hariç tüm bankalar zarar açıklamaya başlamıştır. Daha yüksek oranda kâr elde etme ve krizde ayakta kalma güdüsüyle hareket eden bankacılık sektörü 2001 Şubat krizinde daralma sürecine girmiş ve TMSF'ye devredilen banka sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır.

TMSF bünyesine alınan bankalar fon bünyesinde birleştirilmiş, birleştirilen bankaların bazıları sektörde yer alan veya yeni oluşturulan bankalara satılmış, bazı bankalar ise tasfiye edilerek piyasadan çekilmesi sağlanmıştır. Fonda geri kalan bankalar ise tek bir banka çatısı altında toplanmış ve faaliyet hacmi küçültülerek işlemlerine devam etmesi sağlamıştır.

Fona alınan bankaların dışında da sektörde banka birleşmeleri yaşanmıştır. Piyasadaki banka sayısı 2000 yılında 61 iken 2006 yılı sonunda 33'e düşmüştür. Bu durum bankacılık sektöründe sermaye birikiminin eşitsiz gelişiminin veya bir başka deyişle sektördeki merkezileşme eğiliminin var olduğunu ortaya koymuştur. Bu birleşmelerin dışında sektörden çekilen bankalar da dikkate alındığında geri kalan bankaların müşteri potansiyeli artmıştır. Buna bağlı olarak sektörde aktifleri büyük olan bankalar çekim merkezi oluşturmuş ve bu durum yoğunlaşma oranları ile tespit edilmiştir. Aktifi en büyük ilk 5 bankanın toplam aktifler içerisindeki payını yansıtan yoğunlaşma oranları bankacılık sektöründe %65'lere kadar ulaşmıştır. Bu durum bankacılık sektöründe yüksek dereceli yoğunlaşma olduğunu ortaya koymaktadır.

---

²⁴ Bu sonuçlar istenildiğinde yazarlardan temin edilebilir.

---

5. KAYNAKÇA

- AYDIN, M. K. (2003).** *Kapitalizm ve Kriz*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (6), 2003/2
- AYDIN, N. (2004).** Birleşme ve Satın Almalarda İşletme Değerlemesi, *Şirket Birleşmeleri*, (Ed. Haluk Sümer, Helmut Pernsteiner), İstanbul: Alfa Kitabevi
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2001).** *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu*, BDDK Raporları, 8 Kasım 2001
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2002a).** *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*, BDDK Başkanı Engin Akçakoca'nın Sunumu
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2002b).** *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu*, BDDK Raporları, Şubat
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2006).** *Finansal Piyasalar Raporu*, Sayı 4, Aralık
- BAYRAMOĞLU, S. (2003).** Özelleştirme Döneminde Tekelleşme Eğilimi: Rekabet Kurulu Kararlarına Dayalı Bir Çözümleme, Ankara Üniversitesi, Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri, No: 61
- DEMİR, G. S. (2003).** *Sermayenin Yoğunlaşma / Merkezileşmesi: Firma Birleşmeleri*, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 18. Yıl, Mayıs 2003
- DİNÇER, A. (2006).** *Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler*, Devlet Planlama Teşkilatı, Uzmanlık Tezleri, Yayın No: 2697
- ERCAN, F. (1997).** Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik, 1995-96, *Petrol-İş Yıllığı*, İstanbul,
- ERDÖNMEZ, P. A. (2005).** *Avrupa Bankacılık Sektöründe Piyasa Gelişmeleri*, Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, Sayı: 55
- ERGÜNEŞ, N. (2005).** Bankalar, Birikim, Yolsuzluk. 1980 Sonrası Türkiye'de Bankacılık Sektörü, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bilim Dalı, Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KÖNE, A. Ç. (2003).** *Para Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği*, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (2) 2003
- PALOMBO, L. (1997).** *Banka Birleşmeleri ve Satın Almaları*, Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, Sayı: 20
- SAYGILI, Ş., CİHAN, C., YURTOĞLU, H. (2002).** *Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik: 1972-2000*, DPT Yayınları, Yayın No: 2665

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF). (2006). *TMSF Faaliyet Raporu,*

TANYILMAZ, K. (2002). *Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Sektörü,* Birleşik Metal-İş Yayınları, No: 13

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). (2006). *Finansal İstikrar Raporu,* TCMB Raporları, Aralık

YELDAN, E. (2004). *Türkiye Ekonomisi,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1579

www.bddk.org.tr

www.tbb.org.tr

www.tmsf.org.tr